

Bónis György: Hajnóczy József Budapest, 1954 Akadémiai Kiadó

A 18. század végét egész Európában a nagy felkészülés jellemezte ahhoz az átalakuláshoz, amely később a polgári államot létrehozta. Az ipari forradalom korszakában a föld már nem kizárólagos alapja a gazdasági életnek, hanem ezzel egyenértékűvé válnak a gépek, a közlekedés és termelés technikai erői, a pénz, stb. Az iparosodás megkövetelte a társadalom átalakulását is.

Magyarországon a polgári átalakulás előfeltételei nehezen születtek meg, mert az ország gazdaságilag gyarmati jelleggel a Habsburg-birodalomhoz volt láncolva, és csak a nemesség bírt politikai jogokkal, a nemesség alapja a földbirtok volt; az ország 40.000 nemes rendű lakójára 5 millió nemnemes esett.

Hajnóczy József azon kiváló férfiak közé tartozott, akik élesen szembehelyezkedtek a kizsákmányolókkal: az uralkodóval, a nemességgel és a papsággal. Kapcsolatot létesített Martinovics Ignáccal, aki a francia jakobinus eszmék hatására a Bécsben szervezett mozgalomban részt vett. A szervezkedést azonban elárulták, és annak magyar képviselői közül többeket, így Hajnóczyt is 1795-ben kivégezték.

Hajnóczy nemnemes, evangélikus szülőktől származott. Ez a két adottság egész életére megszabta útját: kiváló képességei, hatalmas műveltsége, széles látóköre, nagy nyelvtudása ellenére sem juthatott közhivatalnoki álláshoz. Sovány vigasz volt számára, hogy felvilágosult mágnások, így Széchenyi Ferenc, Forgách Miklós titkáraiként működhetett. Váratlan fordulatot jelentett életében II. József uralomrajutása, aki nem tett esküt az alkotmány megtartására, nem koronáztatta meg magát, hanem felvilágosult gondolkozásra valló reformjainak helyes végrehajtása érdekében megkööttségek nélkül alkalmazott nemnemeseket is. Hajnóczy szerelmi alispánnak nevezte ki, s ezáltal rendszerének lelkes, de nem kritikanélküli hívévé tette. II. József a jobbágyság életkörülményein kívánt javítani, megszüntette az örökös jobbágyságot, kiterjesztette a hivatalviselés jogát, szociális intézkedéseket tett a nemnemes osztályok körében; hogy ezáltal megtörje a nemesség erejét. A reformtörekvések megnyerték Hajnóczy tetszését, s az is, hogy a király nem alkotmányos uton, hanem hatalmi erővel kívánt változtatni az állapotokon, amire a rendi országgyűlés révén nem kerülhetett volna sor. Pártállását azzal magyarázta, hogy az ötmillió rabszolga, akinek nincs tulajdona, arra készíti, hogy „inkább kívánja az emberbarát, mint a hazafi nevét“.

II. József halála előtt visszavonta rendeleteinek jelentős részét, és utódja rendi alapokra fektette kormányzását. Hajnóczyt menesztették állásából, mert nemnemes ismét nem vállalhatott hivatalt. Ettől kezdve oklevélgyűjteményét gyarapította, az országgyűlés munkáját igyekezett befolyásolni, majd Bécsben újságíróskodott, ahol szenvedélyes olvasta a francia haladó írók műveit. Ez az idő, az események, személyes sérelme továbbvitték Hajnóczyt a haladás útján: a monarchikus demokratizmustól (II. József) eljutott a *polgári demokratikus köztársaság* eszmevilágáig.

További tetteit a köztársaság — mint végcél — megvalósítására való törekvés jellemezte. Hogy I. Ferenc idejében mint kamarai titkár felvette a kapcsolatot Martinovicsal, ezzel a hányatott életű apáttal; hogy elvállalta két titkos társaság igazgatói tisztségét; hogy lelkesen szervezte a két társaság tagságát és terjesztette kátéit; mind annak a felismerésnek a következménye, hogy sem a királytól, sem az arisztokráciától, sem a papságtól nem várhatja a haladó reformok kezdeményezését.

Hajnóczy szemé előtt a feudális viszonyok között is a *polgári nemzet* eszménye lebegett, amely a királyi abszolutizmussal szemben biztosítja tagjai részére az emberi jogokat. Ezeket az *országgyűlésről szóló munkájában* 3 pontban foglalta össze: 1. a haza megválasztásának szabadsága, tehát a kívándorlás joga, még inkább a költözés joga az országon belül, 2. a szabad érzés, gondolkodás és annak szabad kifejezése szóban, írásban, sajtóban, 3. az életsors megjavításának, a vagyon gyarapításának szabadsága. Hatalmas közjogi felkészültséggel írt munkáiban sikra szállt az ingatlanszerzés és hivatalviselés mindenki számára való biztosítása, a

közteherviselés, a népképviselés, a sajtószabadság, a vallásszabadság megvalósítása mellett, s a szociálpolitika terén olyan elgondolásai is voltak, amelyeket csak a népi demokráciák valósítottak meg, pl. a művelődéshez való jog.

Szomorúan látta, hogy a nemesség később meghajolni az abszolutizmus előtt, mint hogy a nemest is magához emelve és nemzetet alkotva leszakadjon a gyarmatosító testéről. A francia példa erőt adott Hajnóczynak: ez a nemzet már lerombolta az ancien régime-t, 1792-ben másfélezeréves fennállás után megbukott a francia királyság, győzött a polgári forradalom, és *megtámadta Európát*. Az abszolút uralkodók félelemmel tekintettek Párizs felé. A francia újság, a Moniteur naponta hozta a híreket és nézeteket Budapestre. Ahogy a francia forradalom a jakobinus diktatúra felé haladt, úgy lett Hajnóczy és társasága is egyre türelmetlenebb, és váltak eszméik is radikálisabbakká. Bónis könyvének legszebb része éppen az, ahogy Hajnóczy eszmevilágának fejlődését, gazdagodását, műveiben való tükröződését végigvezeti egészen a vérpadig.

Ilyen körülmények között Hajnóczy és társai alkalmasnak látták az időt a *szervezkedésre* a francia jakobinusokhoz hasonlóan, titkos társaságokban. Az udvar viszont igen hamar tudomást szerzett arról, hogy a bécsi jakobinusok képviselői már felvették a kapcsolatot a francia kormányhoz közelálló körökkel is, és rémületében nagy erővel, elretentő példát statuálva számolta fel az első magyar köztársasági mozgalmat. Pedig ha tudta volna, hogy ez a mozgalom mennyire csak szép-lelkű írók, költők, hivatalnokok, tudósok társulata; ha sejtette volna, hogy a szervezkedésnek még csak az ideái voltak meg, de nem tisztázták a részletes programot, a felkészülést és eszközeit, talán nem fojtotta volna el olyan brutálisan és annyira megindokolatlanul. De a király megrettent, a nádornak az ügy álmatlan éjszakákat okozott, a nemesség pedig alázatosan sietett a résztvevők fejét a törvényesség megcsúfolásával a király lába elé gurítani. Az ország hallgatott, mert Hajnóczyék a *nép felé nem létesítettek kapcsolatot*, ahogy ezt a védekezéskor maga Hajnóczy is állította, mondván, hogy mozgalmukkal csak „üdvös rémületet” kívántak kelteni a nemesség körében, s azt remélték, hogy *a nemesség mozgalmuk hatása alatt önként lemond kiváltságairól*. A nemzet széles tömegei ebben az időben még nem jártak Hajnóczy útján.

A mozgalom tehát elbukott. A reformkor nemzedéke már csak emlékezett Hajnóczyra, de nincs adatunk arra, hogy Széchenyi, vagy Kossuth merített volna gondolataiból. Hajnóczy egyik legnagyobb munkája, a jobbágyokról szóló pedig, sajnos, teljesen elkallódott. Az az eszméje, hogy a „történelmi” alkotmánnyal szemben a magyarság írott, kartális alkotmányt létesítsen, csak 1949-ben valósult meg. Hajnóczy elsőnek dolgozta ki az emberi jogokat. Ismerte a *fokozatosság elvét*, és a reformok tervezetének kidolgozásánál alkalmazni kívánta. Munkásságának nagy hibája volt, hogy *a gazdasági élet* (ipar, kereskedelem, közlekedés, technika, hitel, stb.) területére *nem dolgozott ki programot*, amivel pedig elősegítette volna, hogy a polgári haladás eszméi gyorsabban megérjenek a széles tömegekben.

Bónis György könyvéből érezhető a szerző gazdag anyagismerete, a lelkiismeretes adatfeltárás és feldolgozás, valamint az általa kibányászott adatok többoldalú ellenőrzése és értékelése. Így meglepők és újak azok az adatok, amelyeket Martinovicsnak a titkos rendőrség szolgálatában végzett munkájával kapcsolatban említ. Bónis munkája nyomán új megvilágításban látjuk a szásvári apátot, akinek a neve eddig fémjelezte az első magyar köztársasági mozgalmat. Martinovics az udvari titkos szolgálat tagja volt, aki többek között Hajnóczy republikánus érzelmeiről is tájékoztatta az udvart. Hajnóczyval olyan újságcikkekkel közölt, amelyeket a Moniteurnek tulajdonított, pedig azokat saját maga fogalmazta. Hajnóczynak a szervezkedés elején azt állította, hogy a magyar mozgalom Robespierre tudtával és útmutatásával történik, holott ez nem volt igaz. Ma már úgy látjuk, hogy Martinovicsot inkább a szervezkedési izgatottsága vitte a mozgalom felé, mint a jó magyar ügy iránti buzgalom és helytállni akarás, annak ellenére, hogy a kor haladó eszméivel kétségtelenül rokonszenvezett.

Bónis György műve nemcsak a jogtörténet, hanem a politikai és közjogi irodalomnak is becses anyaga, részleteiben is kiváló, meggondolkoztató olvasmány. Nagy érdeme, hogy olyan alkotásokat ismert meg velünk, amelyeket több mint egy évszázad tudományos érdeklődése szinte teljesen feldolgozatlanul hagyott, és méltó elégtételt nyújt Hajnóczynak, akit igazán csak most ismertünk meg.

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ